

WSPOMNIENIE O HELENIE MAKOWSKIEJ W 50. ROCZNICĘ ŚMIERCI

Zapomniana gwiazda

Helena z Woyniewiczów Makowska (1893-1964), światowej sławy aktorka, gwiazda kina niemieckiego, wystąpiła w ponad 60 filmach, znajdujących się w muzeach i archiwach całej Europy. W Polsce prawie nieznana i często mylona z Heleną Makowską Fijewską – żoną znanego polskiego aktora Tadeusza Fijewskiego. Siostra Witolda Woyniewicza – wybitnego warszawskiego architekta, zdobywcę wielu nagród i wyróżnień, jeszcze rzadziej wspominanego niż ona sama. W okresie międzywojennym rodzeństwo Woyniewiczów zaangażowało się w politykę antysowiecką. W czasie II wojny światowej oboje znaleźli się poza granicami Kraju, po jej zakończeniu już nigdy do niego nie powrócili. Witold Woyniewicz zmarł w 1962 roku w Rio de Janeiro, jego grobu nie udało się dotychczas odnaleźć. Helena Makowska zmarła 22 sierpnia 1964 roku w Rzymie i pochowana została na cmentarzu Campo Verano w tym mieście.

Helena Woyniewiczówna urodziła się w majątku Szmakówka w pobliżu Krzywego Rogu (dziś w Ukrainie) położonego w Imperium Rosyjskim. W metryce urodzenia aktorki widnieje data 2 marca 1887 roku. Sama Makowska podawała jednak rok 1893 i prawdopodobnie dlatego ta data figuruje we wszystkich opracowaniach dotyczących aktorki. Ojciec Ludwik był inżynierem i dyrektorem kopalni rudy „Rudnik” w Zagłębiu Donieckim. Matka Stanisława z Soretów była kuzynką Romany Popiel-Swięcickiej – aktorki i solistki teatru we Lwowie. To właśnie ciotka zdecydowanie wpłynęła na życie małej Heleny, ponieważ dzięki niej dziewczynka rozpoczęła naukę śpiewu i gry na fortepianie. Wielu członków rodziny Woyniewiczów brało udział w powstaniach i wojnach u boku Józefa Niemcewicza. Babka Michalina – założycielka Zgromadzenia Sióstr Wspólnej Pracy – czuwała nad wychowaniem dzieci w atmosferze pobożności i patriotyzmu.

W 1903 roku, po zamknięciu kopalni „Rudnik”, rodzina Woyniewiczów zamieszkała w Warszawie przy ul. Hożej 45. Młodziutka Helena, zastępując chorą chórzystkę, zadebiutowała na scenie Filharmonii Warszawskiej w skandalicznej operze „Salomea” R. Straussa. Ojciec

Heleny, dowiedziawszy się o występie córki, w którym pomogła jej matka, zabronił muzykowania w domu, a Helenę wysłał na Kursy Handlowe Józefy Siemigradzkiej. W 1905 r., podczas strajku szkół przeciwko nauczaniu w języku rosyjskim, Helena poznała Juliana Makowskiego, wykładowcę w Wyższej Szkole Handlowej – przyszłego twórcę kodeksu dyplomatycznego. Ta znajomość szybko zakończyła się ślubem, dzięki któremu Helena mogła powrócić do przerwanej kariery scenicznej. Małżeństwo z Julianem Makowskim wkrótce zakończyło się rozwodem.

Częstym gościem w domu Makowskich był Aleksander Hertz – współwłaściciel studia filmowego w Warszawie. Znajomość z Hertzem pozwoliła Makowskiej zapoznać się z pracą kamerzysty filmowego oraz zgłębić tajniki produkcji filmowej. W 1909 r. przybył do Warszawy Giovanni Vitrotti, reżyser i kamerzysta włoskiego studia Ambrosio Film w Turynie, nadworny fotograf włoskiej rodziny królewskiej. Przez ponad rok aktorka pracowała jako jego asystentka techniczna. Reżyser Vitrotti, na zlecenie cara, produkował filmy dokumentalne w Gruzji i Armenii. Doskonale opanowana technika obsługi kamery filmowej u boku Aleksandra Hertzta, ale przede wszystkim uroda i naturalny

Autor: Alina Bala

Opracowanie red. tekstu:
Agata Rola-Bruni – Stow. LE RONDINI,
Edyta Ścibior

fot.: Helena Makowska
z Szmakówce (IV 1896 r.)

wdzięk, umożliwiły Helenie Makowskiej udział w filmie „Sen o zachodzącym słońcu” (reż. Luigi Maggi) wg scenariusza włoskiego pisarza Gabriele D’Annunzio. Film ten nie odniósł sukcesu.

W 1911 r. aktorka wyjechała do Mediolanu, gdzie, oprócz nauki języka włoskiego, rozpoczęła studia w konserwatorium w klasie sopranu. W czasie swojego pobytu w Mediolanie Makowska wystąpiła w dwóch operach: „Balu maskowym” Giuseppe Verdiego oraz „Mefistofelesie” Arrigo Boito, urodził się Role te nie przyniosły jej oczekiwanego sukcesu. Dopiero w roku 1915, występem w filmie „Romanticismo” (reż. Carlo Campogalliani) Makowska przykuła uwagę krytyków. Ze względu na tematykę filmu młoda debiutantka otrzymała miano symbolu walki o wolność i niepodległość. Na premierze filmu „Romanticismo” obecna była włoska rodzina królewska. Być może, było to spowodowane polskimi korzeniami Wiktora Emanuela III - wnuka polskiej królowej Franciszki Krasieńskiej, żony Karola Wettyna. Film „Romanticismo” odniósł ogromny sukces, wyświetlany był na całym świecie. Kolejny sukces Makowskiej to rola Ofelii w „Hamlecie” (1917, reż. Eluterio Rodolfi). Aktorka odegrała w tym filmie samobójczą

Turynie na rzecz polskich jeńców wojennych przebywających w obozach na terenie Włoch. Obecna była na uroczystości wręczenia sztandaru Pułkowi Polskiemu im. Francesco Nullo ufundowanego przez miasto Mediolan i Bergamo, która miała miejsce w La Mandria di Chivasso w lutym 1919 roku.

Kryzys kinematografii we Włoszech zbiegł się z dojściem do władzy Mussoliniego. Wielu filmowców i aktorów obcego pochodzenia zmuszonych było opuścić kraj. Większość, w tym również Helena Makowska, wyjechała do Niemiec – Mekki ówczesnej kinematografii.

W tym okresie Helena Makowska wystąpiła w pięcioczęściowym filmie Roberta Reinerta „Umierające narody”, w którym reżyser ostrzega ludzkość przed wojną, porównując ją do niebezpiecznej epidemii choroby władzy i posiadania.

W 1922 r. przybył do Monachium Josef Ermoloeff - rosyjski producent filmowy. Dzięki pomocy Makowskiej udało mu się przedostać z Krymu do Francji wraz z całym studium składającym się z 200 osób. Studio Ermoloeff Film prowadziło tajną działalność, pomagając uchodźcom z krajów zagarniętych przez Rosję Sowiecką. W 1924 r. na ekrany kin wszedł film „Taras Bulba” opowiadający o walkach Ukraińców o wolność. Film miał zwrócić uwagę na sytuację Ukrainy, której rząd przebywał na wygnaniu najpierw w Warszawie, a następnie w Paryżu. W filmie tym Helena Makowska grała rolę Natalii - ukochanej kozaka, syna Bulby.

Arrigo Boito, autor opery „Mefistofeles”, w której Helena Makowska zagrała w Mediolanie, był synem włoskiego malarza Silvestra Boito i polskiej arystokratki, Józefiny Radolińskiej.

śmierć jako świadomy wybór dojrzalej kobiety, a nie, jak dotychczas ją interpretowano, wynik obłędu bohaterki. Rola Ofelii zapewniła Makowskiej miejsce w The Oxford History of World Cinema (Oxfordzka Historia Kina Światowego, wyd. Oxford University Press).

Do roku 1920 Makowska wystąpiła w trzydziestu ośmiu filmach produkcji włoskiej. Była niemalże etatową odtwórczynią w adaptacjach prozy Gabriela D’Annunzio, została okrzyknięta „Słowiańską Wenus”, prasa zachwycała się jej wrodzoną elegancją i urodą. Uznano ją za najbardziej fotogeniczną aktorkę na świecie.

W czasie swojego pobytu we Włoszech Helena Makowska angażowała się w działalność patriotyczną. W 1917 roku wzięła udział w akcjach Komitetu Pro Polonia w

Helena Makowska na plakacie do filmu „Kain” z 1918 r. Plakat zaprojektował znany włoski grafik i malarz Marcello Dudovich (1878-1962).

Helena Makowska w filmie „Romanticismo” (1915 r.) Do zaprojektowanego kostiumu aktorka sama dodała elementy polskiego stroju ludowego

W czasie pobytu w Niemczech aktorka występowała w filmach wybitnych reżyserów, takich jak wspomniany wcześniej Robert Reinert oraz Max Mack, Hans Otto Lowenstein czy Max Reinhard.

W Niemczech Helena Makowska poznała swojego drugiego męża Karla Josefa Falkenberga, z którym wystąpiła w czterech filmach. Ich związek nie trwał długo, ponieważ Makowska musiała opuścić kraj ze względu na prowadzoną przez Niemcy politykę Optante. Falkenberg, ze względu na swoje żydowskie pochodzenie, wyjechał z Niemiec w 1936 roku i zamieszkał na stałe w USA.

Helena Makowska w Berlinie (1925 r.)

W 1926 r. Makowska wróciła do Warszawy. Była partnerką Igo Syma w filmach „Kochanka Szamoty” i „Czerwony blazen” (reż. Henryka Szaro), które uważa się za zaginione. Występowała także w teatrach i kabaretach; w Teatrze „8.30” zagrała w operetkach: „Jacht miłości”, „Kiedy kobieta zdradza mężczyznę” oraz „Miłość i złoto”.

W działalność polityczną wprowadził Makowską jej brat Witold. Był on związany z sanacją i ruchem wyzwolenia krajów zagarniętych przez Rosję po 1917 r., współpracował z Januszem Radziwiłłem – zwierzchnikiem wywiadu wojskowego przy rządzie Piłsudskiego. Już w 1927 r. Makowska zaaranżowała spotkanie następcy tronu włoskiego księcia Umberta z adiutantem Marszałka Piłsudskiego – Bolesławem I.F. Wieniawą-Długoszewskim. W wyniku osiągniętego porozumienia powstała w Rzymie agencja uprawiająca propagandę antysowiecką. Agencja ujawniła między innymi dokumenty stwierdzające iż, rewolucja w Rosji finansowana była przez

Niemców, a Lenin był agentem angielskim. Informacje o spotkaniach następcy tronu zostały odnotowane w Ambasadzie Polskiej w Rzymie. W niejasnych okolicznościach trafiły one w ręce Mussoliniego i posłużyły do szantażu młodego księcia Umberta, znanego z krytyki faszyzmu włoskiego i polityki Duce. Po zmianie polityki polskiej wobec Rosji, struktury te zostały wykorzystane do budowy konspiracji antyfaszystowskiej we Francji, a w późniejszym etapie oddziałów partyzantki włoskiej.

Wykorzystując premierę filmu „Rabagas” w Londynie, Makowska przeprowadziła rozpoznanie produkcji nowych czolgów Vickers E. Misja ta została zakończona podpisaniem umowy na dostarczenie do Polski 38 czolgów oraz ślubem z przedstawicielem firmy Vickers Armstrong - Rolandem Botterill, który odbył się w 1931 r.

Po wkroczeniu wojsk niemieckich do Polski Makowska została zatrzymana przez Gestapo i za „pohańbienie krwi” (ślub z Falkenbergiem, który miał żydowskie pochodzenie) skazana na pobyt w obozie koncentracyjnym. Uratowała ją Abwehra. Po kilkumiesięcznym pobycie w Berlinie, została przeznaczona na wymianę ze szpiegami niemieckimi, która miała odbyć się w mieście Konstanz. Niestety, transport więźniów do Konstanz przybył za późno – Hitler, potrzebujący ręk do pracy, zawiesił program wymiany więźniów. Skazana na pobyt w wychowawczym obozie pracy Graz Liebenau dopiero w 1943 r. trafia na listę wymiany zakładników z Wielką Brytanią.

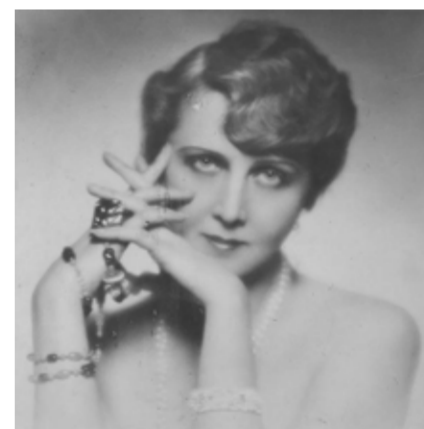
Z numerem obozowym 19729 B została osadzona w obozie dla internowanych kobiet w Liebenau, w którym pozostała do 1945 roku. Przebywała w nim, między innymi z kuzynką generała de Gaulla. Obóz ten przypadkowo odkryły wojska francuskie i wyzwoliły w kwietniu 1945 r. Po uwolnieniu, Makowska trafiła na kilka miesięcy do szpitala UNRA, znajdującego się w strefie wpływów francuskich utworzonej na terenie Niemiec i Austrii.

Po opuszczeniu szpitala, dotarła do Bari i tam zgłosiła się do 2 Korpusu gen. Andersa. Dokumenty angielskie, jakie posiadała, nie pozwoliły jej na uzyskanie statusu polskiej emigrantki. W złym stanie zdrowia zamieszkała w pensjonacie Teresy Jeleńskiej w Rzymie.

Rok później wystąpiła w monumentalnym filmach „Fabiola” i „Quo vadis”. W latach 50’ wyjechała do Londynu, gdzie do 1956 roku udzielała lekcji śpiewu i gry na fortepianie w studio muzycznym przy Hanover Street mieszczącym się w budynku konserwatorium. Jedną z jej uczennic była Irena Delmar – aktorka i

Zdjęcie aktorki po premierze filmu „Rabagas” w 1922 r. w berlińskim atelier

Helena Makowska w Warszawie (1939 r.)

22 sierpnia br. przypada 50. rocznica śmierci Heleny z Woyniewiczów Makowskiej. Z tej okazji, w polskim kościele św. Stanisława B.M. w Rzymie, o godz. 18.30 zostanie odprawiona Msza św. w intencji zmarłej artystki.

Źródła:

- Museo Nazionale del Cinema Torino,
- Bundesfilmarchiv Berlin,
- Pamiętniki Michaliny Woyniewicz,
- Kronika Rodzinna Andrzeja Woyniewicza,
- Zbiory Barbary Jenschner,
- „Il re Signore” Luciano Regolo,
- Archiwum Wojskowe w Strassburgu,
- Archiwum Miasta Konstanz.

„Umartych wieczność dotąd trwa,
dokąd pamięć się im płaci”
W. Szyborska

22 sierpnia (piątek)
o godz. 18.30
w kościele polskim
św. Stanisława B.M w Rzymie

odprawiona zostanie
Msza św. za duszę

ś.p.
**Heleny
Makowskiej**
z Woyniewiczów
w
50. rocznicę śmierci

o czym zawiadamia
Stowarzyszenie
Społeczno-Kulturalne
LE RONDINI

Alina Bala od 20 lat mieszka w Niemczech. Ostatnich 5 lat poświęciła na opracowanie biografii Heleny Makowskiej, która ukaże się jesienią tego roku w Polsce. Zgromadziła pokaźny zbiór dokumentów, zdjęć i filmów. Trudno jej odtworzyć ostatnie lata życia aktorki spędzone w Rzymie. Będzie wdzięczna za każdą informację na ten temat.

Kontakt: e-mail: bauelemente-bala@gmx.de; tel. 02772 5835528